

Шкільний музей українсько-болгарської дружби в селі Мала Перещепина Новосанжарського району Полтавської області: історія створення і функціонування

Стаття присвячена дослідженню історії створення і функціонуванню шкільного музею українсько-болгарської дружби в с. Мала Перещепина Новосанжарського району Полтавської області. Акцентовано увагу на збереженні в ньому історичних відомостей про край у давнину, наголошується на важливих подіях українсько-болгарській історії, що сприяє формуванню національної свідомості в учнів, толерантності, вихованню патріотизму та почуття національної гідності.

Ключові слова: шкільний музей, українсько-болгарська дружба, хан Кубрат, Малоперещепинський скарб.

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що шкільні музеї мають істотний вплив на формування культури суспільства в цілому і передачі його культурних і наукових досягнень. Особливістю шкільних музеїв є те, що вони комплектуються, створюють експозиції і використовують їх відповідно до навчально-педагогічних і виховних завдань школи. Кращі шкільні музеї функціонують як шкільні навчально-методичні центри і лабораторії, що відкривають значні можливості підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Важливу роль при цьому відіграє самостійна робота школярів під керівництвом педагогів. Справжнім культурним осередком у с. Мала Перещепина Новосанжарського району Полтавської області є музей українсько-болгарської дружби, який зберігає пам'ять про славне давнє минуле регіону.

На околиці Малої Перещепини Новосанжарського району Полтавської області – в одному з благодатних куточків сучасної Полтавщини, на краю соснового лісу, знаходиться могила володаря Великої Булгарії, до складу якої в VII ст. н.е. входила територія України, в тому числі й сучасної Полтавщини, хана Кубрата. Протягом багатьох сотень років полтавська земля ретельно приховувала цю тасмницю. Після того, як цей скарб у 1912 році було випадково знайдено, в наукових колах довго точилися суперечки – кому ж він належав. У дореволюційні і радянські часи

деякі вчені вважали, що скарб належав одному з представників верхівки східних слов'ян, або, можливо, був військовою здобиччю слов'янського князя. Була також думка, що речі ці належали одному з вождів кочових народів, з якими воювали в давнину князі і який був тут похований.

Протягом більше семи десятиліть вчені як дореволюційного, так і радянського часу досліджували перещепинське диво, але воно так і не було належним чином вивчене. Тільки у 80-х роках XX ст. Перещепинський скарб дослідив у Ермітажі німецький вчений Йоахім Вернер, а слідом за ним цю роботу продовжили його австрійські та болгарські колеги. Вони прочитали монограми, написи, зроблені на перснях – печатках давньогрецькою мовою і встановили, що Перещепинський скарб із поховання хана Кубрата – володаря Великої Булгарії. Цієї ж думки дотримувалася і відомий полтавський історик та краєзнавець Віра Никанорівна Жук, яка багато років присвятила вивченню цієї проблеми, що найбільш повно знайшло втілення у її третьому виданні, уточненому і доповненому, монографії „Із сивої давнини. Нариси з історії України та Полтавщини (VII ст. до н.е. – XVI ст. н.е.)» [1].

Історія заснування і функціонування шкільного музею українсько-болгарської дружби в с. Мала Перещепина Новосанжарського району Полтавської області не була предметом спеці-

ального історико-наукового аналізу, а має, здебільшого, фрагментарний характер. Незважаючи на це, існує певна кількість праць, де згадується про музей. Так, історик І. Петренко, описуючи Перещепинський скарб, у своїй статті акцентувала увагу на тому, що пам'ять про нього зберігається у шкільному музеї в с. Мала Перещепина Новосанжарського району Полтавської області [2].

Дослідники О. Кучеренко [3], В. Дворний [4], описуючи Малоперещепинський скарб, згадували про функціонування шкільного музею українсько-болгарської дружби.

Про перещепинський музей йдеться у статтях, розміщених у всеукраїнському часопису болгар «Роден край», що видається в Одесі [5]. Ці студії присвячені, переважно, проведенню Соборів болгар України, які вже стали традиційними, а в 2013 році вже проведено 12 з'їзд [6]. Отже, існуючі історіографічні джерела або стисло характеризують його експонати, або змальовують окремі його моменти роботи, не даючи цілісної картини.

Предметом даного дослідження є історичне минуле села з акцентом на потребі збереження пам'яті про ті важливі події, які в ньому відбувалися в сиву давнину, за допомогою функціонування музею.

Метою даної статті є висвітлення роботи шкільного музею на базі Малоперещепинської загальноосвітньої школи Новосанжарського району Полтавської області.

Село Мала Перещепина Новосанжарського району Полтавської області розташоване на піщаних рівнинах берега річки Ворскли, за 3 км від залізничної станції та за 25 км від районного центру [7, с. 748]. В давнину у цій місцевості були величезні болота. Поселення було засноване в першій половині XVII ст. переселенцями, вірогідно, із слободи Перещепина Орільської паланки на Запоріжжі, та з Правобережної України. Їх приваблювала не лише природа краю – рибні водойми, пасовиська з соковитими травами тощо, але й змушували тікати сюди напади кримських татар і наступи польських магнатів і шляхти. Мала Перещепина у першій половині XIX ст. була одним із центрів чумацького промислу і торгівлі продукцією землеробства. Село населяли переважно козаки. Ще в дореволюційні часи

Мала Перещепина стала значним населеним пунктом з розвинутими ремеслами і місцевими кустарними промислами та різними ремеслами.

29 травня (за новим григоріанським календарем 11 червня) 1912 року хлоп'ята-пастушки Федір Деркач 12-ти років та його товариш Карпо Маджар 14-ти років з тодішнього містечка Мала Перещепина Костянтиноградського повіту Полтавської губернії (нині село Мала Перещепина Новосанжарського району Полтавської області) випадково натрапили у піщаних дюнах-пагорбах на величезний скарб, що згодом став відомий під назвою Перещепинський.

Він складався із золотих та срібних предметів загальною вагою 75 кг, у тому числі золотих речей – близько 25 кг, а срібних – 50. Це найбагатший серед скарбів раннього Середньовіччя у Європі, а також на території колишньої Російської імперії та Радянського Союзу. З дореволюційних часів він зберігається у Санкт-Петербурзі, в Ермітажі. Основна частина коштовностей Перещепинського скарбу разом з найстарішими скіфськими, сарматськими, іншими пам'ятками історії та культури знаходиться у так званій «Камері особливого схову». Деякими предметами відкриваються музейні експозиції Ермітажу.

Перещепинський скарб містить речі IV-VII ст. н.е. – давньогрецькі, візантійські, персидські, північнокавказькі тощо [1, с. 121]. Цей скарб досліджувало багато вчених як дореволюційного, так і радянського часу.

За останніми дослідженнями відомо, що народився хан Кубрат наприкінці VI ст., а помер у 667 р. Мав багато імен: Курт, Мауглі (син Вовка), Шахріяр (Патрицій), Хор, Хорті, Хур (звідси по-давньослов'янськи Хорив) та ін. З дитячих років виховувався при дворі візантійського імператора у Константинополі, отримав хорошу для тих часів освіту. Володів латинською, грецькою та давньослов'янською мовами, а також арабською та тюркською. У 619 році в Константинополі він прийняв християнство. Того року Кубрат став співправителем свого дядька Органа, а наступного – 620 року – Органа передав йому всю повноту влади у Булгарському князівстві.

Кубрат домігся звільнення болгар та інших сусідніх племен від влади Аварського каганату і створив Велику Булгарію, збудував багато різних міст. У середині 20-х років VII ст. імператор Іраклій просив Кубрата надати йому допомогу у війні з Персією. Кубрат виставив проти персів свою 40-тисячну кавалерію і військо союзників. Союзники отримали на Північному Кавказі велику перемогу над персами і взяли великі трофеї. За це імператор вручив Кубратові багаті дари із тих трофеїв та обіцяв видати за нього свою дочку Євдокію.

Улюбленою ставкою великого хана було поселення Балтавар (на місці сучасної Полтави). Значну частину своїх володінь ще за життя Кубрат розділив поміж своїми синами, а всю владу заповідав найстаршому синові – Бат-Бояну. Кубрат помер коли хозари – «родичі» давніх болгар повели наступ з Північного Кавказу на Велику Булгарію [1, с. 153]. Згодом після смерті володаря Кубрата його середній син Аспарух спільно з дядьком Шамбатом (Києм) розпочали міжусобну боротьбу за владу проти Бат-Бояна. Завдяки боротьбі Велика Булгарія розпалася.

Покоївся прах хана Кубрата у Малоперещепинських піщаних дюнах, над пагорбом шуміли верховіттями сосни, допоки випадково знайшли скарб, а майже через сім десятиліть вчені Німеччини і Болгарії довели, що це поховання Кубрата. Ця могила стала одною із святинь болгарського народу, її шанують й українські люди.

Нині у Малій Перещепині Новосанжарського району Полтавської області, в місцевій середній школі, діє музейна кімната, одна з експозицій якої й присвячена відомому скарбу. Цей музей бере свій початок від сільського краєзнавчого музею, створеного ще у середині 50-х років XX ст. у приміщенні контори тодішнього місцевого колгоспу ім. Ф.Енгельса. Проіснував він до середини 90-х років, фактично до розпаду колгоспу. Ініціатором створення музею був Микола Андрійович Клименко (1913-2006), який понад піввіку віддавав освітянській ниві – у довоєнний час працював учителем історії, потім воював на фронтах Великої Вітчизняної війни, повернувшись з якої був завучем, п'ятнадцять років очолював педагогічний колектив школи. За багаторічну педагогічну роботу Миколу Андрійовича було наго-

роджено орденом Леніна. Як учасник Великої Вітчизняної війни він мав і бойові нагороди, серед них – ордени Червоного Прапора, Червоної Зірки, Богдана Хмельницького та інші [8, с. 1]. М.А.Клименка неодноразово обирали депутатом районної та сільської рад, багато років він очолював ветеранську організацію району. Допомагав йому створювати музей, яким потім і завідував, учитель історії Перещепинської школи Іван Андрійович Пісоцький.

Після того, як місцевий колгосп у зв'язку з реформами у державі розпався, а також, коли помер його завідувачий І.А.Пісоцький, музей було закрито. Матеріали експозиції склали в одному з колишніх колгоспних приміщень. Музей фактично припинив свою роботу.

Відродження музею відбулося лише 19 грудня 2003 року. Його відкриття було приурочене до 90-річчя від дня народження М.А.Клименка та присвоєння йому звання почесного громадянина Новосанжарського району. Саме того дня на урочистому зібранні в Малоперещепинській середній загальноосвітній школі було оголошено про відновлення роботи музею у спеціально виділеному для нього приміщенні. Спершу діяли відділи історії села і окремо виділених – «Наш край у роки Великої Вітчизняної війни». З початку XXI ст. з'явився й відділ українсько-болгарської дружби. Триповерхова нова школа поруч була збудована у 1985 році.

Нині музей діє та планує поповнити свою експозицію новими цікавими експонатами. Зокрема, передбачається відкрити окремий зал українсько-болгарської дружби. На сьогоднішній день екскурсія поділяється на три напрямки: оглядова по музею, Кубрат – засновник Великої Булгарії, історія мого села, Мала Перещепина в роки Великої Вітчизняної війни.

Науковим керівником і натхненником у роботі музею є вчитель історії з багатим педагогічним досвідом Анатолій Павлович Береза. Ця людина справжній ентузіаст своєї справи, самовіддано й безкорисливо працює над удосконаленням роботи музею, розширенням його експозиції, залученням учнів до проведення активної пошукової та екскурсійної роботи. Підтримує музей директор Малоперещепинської школи Катерина Вергун.

Учні школи середніх й старших класів школи на громадських засадах працюють екскурсово-

дами в музеї. Зокрема, у 2005/6 році екскурсоводом по темі «Кубрат – засновник Великої Булгарії» була учениця 11-го класу Олена Руссу, яка потім стала студенткою Полтавського університету споживчої кооперації України (нині – Полтавський університет економіки і торгівлі). У 2006/7 навчальному році замість неї екскурсії проводив учень 10-го класу Денис Драга. По інших темах працюють також учні, починаючи з 8-го класу. У 2011 році екскурсію проводила відмінниця школи Інна Штепа. Тож учні-екскурсоводи з року в рік передають свою естафету наступним поколінням дітей. Це привчає їх знати, любити і поважати історію та культуру свого народу, зокрема своєї Малої Батьківщини – рідної Малої Перещепини, благодатна земля якої навіки прийняла одного із великих правителів давнього світу, засновника Великої Болгарії – Кубрата. Цим самим Мала Перещепинщина на Полтавщині стала цікавим історичним місцем. А ще скільки таємниць приховує щедра полтавська земля.

Нині шкільний музей розміщується в одній кімнаті. Експозиція починається із розповіді екскурсовода про випадкову знахідку поховання хана Кубрата. На стенді вміщено фотографії деяких речей із скарбу, який нині зберігається в Ермітажі у Санкт-Петербурзі. Далі представлено матеріали, присвячені українсько-болгарській дружбі. У музеї бачимо також камені з давніх болгарських міст Пліски, Великого Преслава, Охриди, Тирново (Великотирново), передані музею під час Першого Собору болгар України у 2001 році, в якому взяли участь представники цієї національності, представники з Болгарії на Балканах та з ряду інших країн. Біля цих експонатів знаходиться капсула із зверненням учасників цього Собору до майбутніх поколінь.

На картині художника Д.Гюджанова зображено хана Кубрата, котрий дає настанови своїм синам. За легендою, Кубрат незадовго до своєї смерті зібрав своїх синів і закликав до єдності, при цьому кожному з них він дав по гілочці, яка легко зломилася, а потім – пучок лозин, пропонуючи його зламати, але жоден не зміг цього зробити. Тоді мудрий батько сказав, що одну гілочку може легко зламати навіть дитина, а з пучком зробити це важко бо єдність – це сила.

У музеї зберігаються матеріали щорічних Соборів болгар України, починаючи від першого. На одній із фотоілюстрацій показано освячення місця поховання великого хана Кубрата ієрархами Православної Церкви.

Працівники музею – вчителі та учні цікавляться життям болгарської діаспори в Україні, їх культурою, побутом, звичаєм, читають болгарські газети, зокрема «Роден край», що виходить у Одесі. У 2012 році головний редактор часопису Дора Костова подарувала музею картини учасників конкурсу «Великолото съкровище на Велика България» [4, с. 5].

Наступна експозиція – «Шляхами дружби», присвячена дружбі двох братніх народів – українського й болгарського. Цікаві відомості на цю тему зібрані вчителями школи Іриною Борисівною Балабан під час туристичної поїздки до Болгарії.

Далі експонати присвячені Малоперещепинському скарбу із поховання хана Кубрата, ілюстрації речей, знайдених у скарбі, що намалювали учні школи – Ірина Матієшина та Віта Молодецька.

Поповнюють знання про минуле та сучасне Болгарії книги вітчизняних і болгарських авторів. Тут є багато публікацій болгарською мовою. Частину літератури подарувала музею кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України Віра Никанорівна Жук. Багато книг передав у дар музею вчитель-пенсіонер школи Олексій Васильович Бойко. У фондах музею є диск, на якому записані уривки із документального фільму про Малоперещепинський скарб, знятий на кіностудії ім. О.Довженка в 1965 році. Тоді у його зйомках брав участь Карпо Іванович Маджар, один із двох колишніх дітей-пастухів, котрі знайшли випадково поховання хана Кубрата. До речі, він потім отримував державну пенсію за цю знахідку світового масштабу, яка фактично змінила погляд про давню історію України.

Крім цього, в музеї зберігаються унікальні місцеві експонати – це старовинні вишивки майстринь-селянок, гончарні і металеві вироби, які дають уявлення про заняття і побут мешканців Малої Перещепини.

На малоперещепинській землі з 17 по 19 серпня 2001 року відбувся Перший Собор болгар України, який вже став традиційним. Ініціо-

ваний він був головним редактором газети «Роден край» Дорою Костовою. Підтримав цю ідею і допоміг організаційно депутат Верховної Ради III скликання Микола Габер. Долучилися до проведення Собору велика група небайдужих болгар і українців. Віра Жук, Пламен Павлов, Райна Манжукова, Андрій Река, Михайло Ченков, Іван Влаєв, Петро Карамалак, Соня і Ростислав Мартинюк та багато інших стали активними учасниками Першого Собору. У його роботі взяли участь представники Болгарії, Молдови, Російської Федерації, Румунії. У ті дні на могилі Кубрата, поблизу Малої Перещепини, встановлено пам'ятний знак володареві Великої Булгарії, а неподалік, на околиці соснового лісу, – хрест і закладено символічний камінь та капсулу на місці, де є наміри спорудити церкву чи каплицю святих Кирила і Мефодія [9, с. 108].

З того часу щороку в середині серпня всі дороги багатьох гостей ведуть до Малої Перещепини, до місця, де покоїться прах хана Кубрата, мужньої і мудрої людини, великого будівника, сина болгарського народу.

Під час акції вшанування пам'яті Кубрата в серпні 2003 року болгарська делегація на чолі з тодішнім народним депутатом Верховної Ради України Миколою Олександровичем Габером подарувала школі для музейного залу цінні подарунки. Серед них диски із записами болгарської музики, картини, книги, ілюстрації й плакати.

Збір матеріалів, присвячених українсько-болгарській дружбі, постійно продовжується.

У вересні 2006 року відбувся черговий Собор болгар, на якому в числі делегації був присутній народний депутат України Антон Іванович Кіссе. Учасники Собору оглянули музей та залишили пам'ятні записи у книзі відвідувачів музею. У 2012 році музей відвідав перший секретар Посольства Болгарії в Україні Веселін Узунов.

Нині міцна дружба єднає малоперещепинських школярів та болгарських хлопчиків та дівчаток, які живуть у с. Городне Болградського району Одеської області. 9-10 вересня 2005 року в гостях у них побувала новосанжарська делегація. Учні проживали у болгарських родинах, ознайомилися з історичним минулим і сучасним розвитком села, зі школою, відвідали музеї Оде-

щини. Показали творчі номери художньої самодіяльності.

Потім малоперещепинці приймали болгарських друзів: 4 педагогів та 8 дітей. Вони жили в родинах, вивчали історію, культуру та побут українців, побували на могилі хана Кубрата. Тож українців і болгар поєднали міцні мости дружби і чуття єдиної родини. Директор болгарської школи Марія Піньті зауважила: «Ми до глибини душі вражені тим, що побачили. Не кожен народ може виховувати у своїх дітей патріотизм на культурі братнього народу. А тут і доглянута могила хана Кубрата, і музей... Багатство слов'янської душі передається із покоління до покоління...» [10, с. 10].

Отже, Перещепинський скарб нагадує нам про славі сторінки нашої історії, які свідчать про існування великих державних ранньофеодальних об'єднань на українській землі задовго до утворення Київської Русі, про вагомий внесок у справу формування нашої народності, його національної культури болгар. Існування шкільного музею в с. Мала Перещепина Новосанжарського району на Полтавщині свідчить про те, що ми не забуваємо власної історії, шануємо і пам'ятаємо її. Адже, як сказав М.Т.Рильський: «Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього». Справді великі слова. Ми повинні пишатися тим, що понад півтора тисячоліття тому територія сучасної Полтавщини була в епіцентрі подій світового масштабу, на її землях творилася історія, яка змінила хід світових подій.

Долучення підростаючого покоління до витоків історії України, можливість проведення екскурсій у шкільному музеї українсько-болгарської дружби та до могили хана Кубрата, сприяють формуванню національної свідомості в учнів, виховують патріотизм та почуття національної гідності, що має велике значення для становлення менталітету. Вагомий внесок у цю благородну справу вкладають сільські вчителі-ентузіасти, які виконують велику роботу, дбаючи про музей, що є свідченням українсько-болгарської дружби – дружби двох братніх слов'янських народів, які мають спільну давню історію.

Перспективами подальших розвідок із даної теми може бути дослідження історії Малоперещепинського скарбу, його датування та аналіз походження.

Джерела та література:

1. Жук В.Н. Из сивої давнини: Нариси з історії України та Полтавщини (VII ст. до н.е. – XVI ст. н.е.) / Віра Никанорівна Жук. – Полтава: ТОВ „АСМІ», 2005. – 384 с.
2. Петренко І. Перещепинський скарб / І. Петренко // Роден край. – 2012. – 21 юли.
3. Кучеренко О. Самый большой клад Украины хотят вернуть на родину / О. Кучеренко // Комсомольская правда в Украине. – 2012. – 29 июня – 5 июля.
4. Дворный В. «Кубрат собирает своих потомков» / В. Дворный // Голос Украины. – 2012. – 12 июля.
5. Роденкраевски събор «Кубрат събира потомците си» // Роден край. – 2012. – 23 юни. – С. 4.
6. Чиканчи Т. Събор «Кубрат събира пѣтомците си» среща в Малоперещепинского училище / Т. Чиканчи, Т. Тулунжи // Роден край. – 2011. – 1 октомври. – С. 3.
7. Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область. – К.: Головна ред-я УРЕ АН УРСР, 1967. – 1028 с.
8. Коровайна К. Болгарське серце на Вкраїні залишилось... / К. Коровайна // Злагода. – 2006. – 3 червня.
9. Рогожинська І. Вшанували пам'ять земляка / І. Рогожинська // Зоря Полтавщини. – 2007. – 5 червня.
10. Жук В. (Полтава) Кубрат – володар Великої Болгарії / В. Жук // Болгарский ежегодник / Редкол. Алексеев Ю.Н. (гол. ред.) и др. – К.: Київський славістичний університет, 1994. – Т.6. – 2006. – С.101-109.

Ірина Петренко

**Школьный музей украинско-болгарской дружбы
в селе Малая Перещепина Новосанжарского района Полтавской области:
история создания и функционирования**

Статья посвящена исследованию истории создания и функционирования школьного музея украинско-болгарской дружбы в с. Малая Перещепина Новосанжарского района Полтавской области. Акцентируется внимание на сохранении в нем исторических сведений о крае в давние времена, акцентируется внимание на важных событиях украинско-болгарской истории, что способствует формированию национального сознания у учеников, толерантности, воспитанию патриотизма и чувства национального достоинства.

Ключевые слова: школьный музей, украинско-болгарская дружба, хан Кубрат, Малоперещепинский клад.

Iryna Petrenko

**School museum of the Ukrainian-Bulgarian friendship
in the village Malai Pereshchepina Novosanzharsky of the region of Poltava region:
creation and functioning history**

Article is devoted to research of history of creation and functioning of a school museum of the Ukrainian-Bulgarian friendship in the village Mala Pereshchepina of the Novosanzharsky region of Poltava region. The attention is focused on preservation in it historical data on edge in ancient times, the attention is focused on the important events Ukrainian-Bulgarian history that promotes formation of national consciousness at pupils, tolerance, to education of patriotism and feeling of national advantage.

Key words: school museum, Ukrainian-Bulgarian friendship, khan Kubrat, Malopereshchepinsky treasure.

